

het hagelkruis

Uitgave: Heemkundekring Barthold van Heessel * Aarle Rixtel
29^e jaargang nr. 3

HET HAGELKRUIS

In de Hooge Akkers, in het verlengde van de Hagelkruisweg in Aarle-Rixtel, vinden we dit hardstenen 14^e-eeuws kruis met een archaïsch aandoende Christusfiguur. Deze kruisen dienden in de tijd om hagelschade aan de landbouwgewassen te voorkomen en werden altijd geplaatst op een kruispunt van wegen. Zo ook met dit kruis in Aarle-Rixtel.

In vroegere dagen werden bij het kruis broodbedelingen gehouden en op de kruisdagen hielden de processies er halt. In de bovenkant van het kruis bevindt zich een opening, welke diende om er een lantaarn in te plaatsen.

Het is het enige bewaard gebleven hagelkruis in Noord-Brabant.

Foto omslag: fotostudio Henk Kweens

HET HAGELKRUIS

Negenentwintigste jaargang, nr. 3, herfst 2012

Informatieblad van Heemkundekring Barthold van Heessel te Aarle-Rixtel.
Tijdschrift met artikelen over geschiedenis, archeologie, heemkunde e.a. met
betrekking tot Aarle-Rixtel.
Verschijnt viermaal per jaar.

Abonnementskosten: € 8,00 per jaar, exclusief verzendkosten
Losse nummers: € 2,00 verkrijgbaar in het Museum Heemkamer
Barthold van Heessel

Heemkundekring Barthold van Heessel

Boscheweg 14a, 5735 GV Aarle-Rixtel, tel.: 0492 383553

Bestuur

Voorzitter:	J. Dekkers	Spechtstraat 6	0492 381673
Secretaris:	F. Bussemaker	Havenweg 13	0492 381228
Penningmeester:	D. van de Laar	Kerkstraat 27	0492 384415

Overige bestuursleden: H. van Beek, H. Beniers, F. v. Duppen-Strijbosch en
J. v.d. Weerden

Redactieraad informatie- en contactblad "Het Hagelkruis"

H. van Beek, Dorpsstraat 30G, (0492 381851) h.vanbeek@chello.nl
A. Claessen, Rode Schutplein 8, (0492 382342) jamclaessen@onsbrabantnet.nl
J. Dekkers, Spechtstraat 6, (0492 381673) jcadekkers@onsbrabantnet.nl
A. Willemsen-Huffenreuter

Verspreiding: Henk van Duppen, Klokstraat 2, 0492 381232

Druk: Drukkerij Aarle-Rixtel BV, Postbus 33, 5735 ZG Aarle-Rixtel

INHOUD

Colofon		1
Inhoudsopgave		2
Van de voorzitter	Jan Dekkers	3
De spiegeltent, schatkamer van het verlangen	Albert Claessen	5
Impressies van het jubileumfeest		7
Processies en processievanen	Louis Barten	13
Een stenen pomp op de Kouwenberg?	Henk van Beek	17
Zomaar.....	Jacqueline Barten -Schakenraad	18
De bleek	Louis Barten	20
Ons dialect, een te respecteren streektaal!	Henk van Beek	22
Stamboomonderzoek	Henk van Beek	23
Een paar oude Brabantse gewoonten	Jan Dekkers	27
Openingstijden museum		32

Van de voorzitter

Beste mensen,

Het jubileum, 60 jaar Heemkundekring Barthold van Heessel verdient de nodige aandacht. Verschillende evenementen hebben er in het weekend van 31 augustus, 1 en 2 september plaatsgevonden. Toch wil ik ook nu in het Hagelkruis nog even stilstaan bij dit heugelijke feit. Opgericht in 1952 groeide de heemkundekring uit tot een vereniging die op dit moment ongeveer 150 leden heeft. En dat aantal mag wat ons betreft nog verder groeien. Er is een museum gekomen waar veel van de geschiedenis van Aarle-Rixtel te vinden is. Regelmatig zijn er boeken over ons dorp uitgebracht, waarin bepaalde periodes van de geschiedenis zijn beschreven en in beeld gebracht.

Het laatste boek is enkele weken geleden verschenen, 'Aarlese mensen van 1945 -1970'. Het is een prachtig boek geworden van 260 pagina's met heel veel foto's van mensen uit die tijd. Beschreven worden: de periode van wederopbouw en groei, de burgerlijke overheid, het kerkelijk leven, het onderwijs, de bedrijvigheid en ambachten, het verenigingsleven en de gezondheidszorg. Vele families en individuen komen in woord en beeld in het boek voor. Een aanrader voor mensen uit Aarle-Rixtel en zij die zich met ons dorp verbonden voelen.

De heemkundekring heeft een plaats in het dorpsleven gekregen. Maandelijks, behalve in de maanden juni, juli en augustus, worden er lezingen georganiseerd, die voor iedereen toegankelijk zijn; elke dinsdag is de heemkamer geopend, zowel 's morgens als 's avonds; regelmatig worden er tentoonstellingen gehouden over interessante onderwerpen en steeds meer mensen weten de heemkundekring te vinden als zij aan het opruimen zijn om vaak heel interessante zaken aan ons aan te bieden.

Inmiddels hebben we een fotodatabank aangelegd, waarin een kleine 6500 foto's digitaal zijn opgeslagen. Er is een uitgebreide bibliotheek

op het gebied van heemkunde, archeologie, genealogie en een grote digitale verzameling bidprentjes.

Kortom, de heemkunde leeft in het dorp. Maar het kan altijd nog beter en het zou fijn zijn wanneer meer mensen enkele uren per week of maand tijd willen steken in de activiteiten van de heemkundekring en ons willen helpen bij het documenteren van allerlei zaken die nu opgeslagen liggen en jammer genoeg niet te raadplegen zijn. Maar wie weet melden zich na dit stukje mensen die ons willen helpen.

Jan Dekkers,

voorzitter Heemkundekring Barthold van Heessel

Spiegeltent

De spiegeltent, schatkamer van het verlangen

Albert Claessen

In het weekend van 31 augustus t/m 2 september heeft onze Heemkundekring zijn 60-jarig bestaan gevierd. Menigeen onder u heeft aan één of meer van de georganiseerde activiteiten deelgenomen en daarbij de op de Kouwenberg opgestelde spiegeltent bewonderd. Misschien heeft u zich afgevraagd: hoe oud is een spiegeltent als deze en waarvoor werden ze gebruikt. Enig surfen op internet leverde de volgende informatie op.

Spiegeltenten zijn grote ronde kiosktenen, gemaakt van hout en tentdoek met daarin een dansvloer omgeven door spiegels en panelen van geslepen glas. Van deze in het begin van de 20e eeuw in België gebouwde tenten zijn er nog slechts enkele in gebruik. In de grand cafés die in grotere plaatsen ontstonden in de tijd van het fin de siècle konden de bezoekers kennis maken met prachtige spiegelzalen. Deze zalen waren in jugendstil gedecoreerd met houten spiegelpilaren en houten spiegelwanden met geslepen spiegels, prachtige entrees in dezelfde stijl en gezellige nisjes om in te zitten. Met die grand cafés maakten Belgische vluchtelingen uit de dorpen in de Kempen kennis toen ze de oorlogsjaren doorbrachten in Nederland.

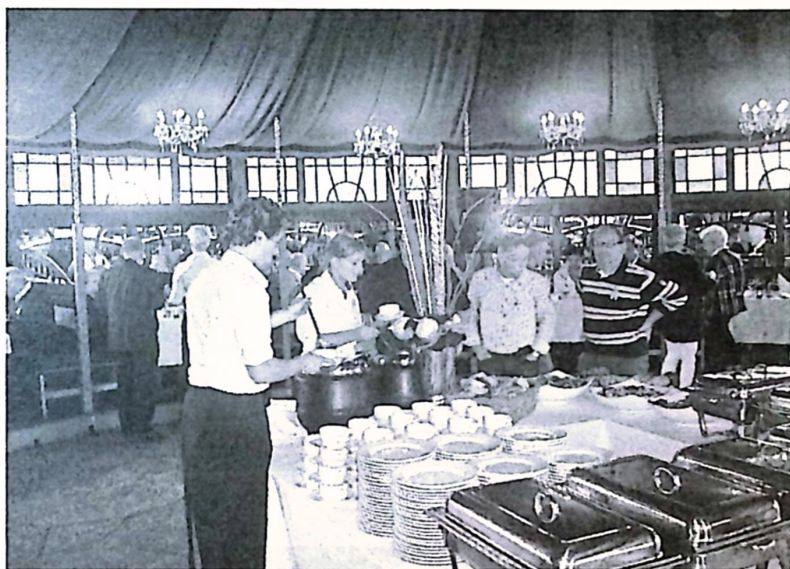
Toen na de Eerste Wereldoorlog omstreeks 1920 het gewone leven bij onze zuiderburen weer op gang kwam, werden er door kermis-exploitanten tenten met orgels gebouwd die dezelfde sfeer ademden als die spiegelzalen in de grand cafés. De familie Meylemans speelde als eerste in op de wensen van het publiek door een nieuw soort tent te ontwerpen; een ronde tent van 16 meter doorsnede met grote entree met kassa en een opvallend beschilderde façade. Met het door een zekere Louis van Goor ontworpen interieur, gebaseerd op de spiegelzalen in Zuid-Nederland werd de eerste rondreizende danssalon geboren, de 'Meylemans'.

Spiegeltenten werden dé attractie op de kermissen en jaarmarkten in België en Noord-Frankrijk. “Deze mobiele danspaleizen”, zo lezen we op de site van een verhuurder van deze tenten, “boden door gebruik te maken van vele spiegels ongestoord oogcontact met de andere bezoekers. Een spiegeltent was het domein van nachtvlinders, hartendieven, dromenjagers en sterrenpluksters”. En nu we in hogere sferen belanden, nog maar een citaat: “Duizenden voetstappen op de houten vloeren bestrooid met zagemaal. Tango, wals, foxtrot, het orgel volgde het ritme van de hunkerende harten. En de maan was iedere nacht vol”.

Helaas, als de crisis in Europa uitbreekt is het langzamerhand gedaan met een maan die iedere nacht vol is en neemt de populariteit van de spiegeltenten af. En na de oorlog breekt er een nieuwe tijd aan waarin er in eerste instantie geen plaats meer is voor een mobiele danssalon. Op de sites van de familie Klessens uit Rijkevorsel en Malle, die familie “reist nog steeds de wereld af met deze gerestaureerde schatkamers van het verlangen”, lezen we: “De discotheken en dancings kwamen als paddestoelen uit de grond gerezen. Nu leek het elke week kermis... met het gevolg dat er op de dorpskermissen nog amper 'het zout op de patatten' werd verdiend. Daarom besloot Willy Klessens niet meer langer 'rond de kerktoren' te blijven. Hij verhuurde ondertussen al wel eens meer in Nederland en Denemarken... Wederom succes! In het buitenland hadden ze immers nog nooit de Belgische Spiegeltenten gezien. De mensen waren erg onder de indruk van de legendarische danstenten, met hun houten vloeren, hun glas in lood ramen, hun fluwelen binnendoeken...”

Bent u niet in de tent op de Kouwenberg geweest? Jammer, zeker als u diep in uw hart nog steeds een nachtvlinder bent, een hartendief, een dromenjager, een sterrenplukster.

Impressies van het jubileumfeest

Het muzikaal diner was voortreffelijk

Een uniek optreden van Jos Beeren en Inge Frimout

Dorpswandelingen op zaterdag

High tea na de dorpswandeling

De harmonie brengt het bestuur een serenade

De sfeer zat er goed in op de heemmarkt

De Argentijnse dansavond was een waardige en gezellige afsluiting van onze heemdagen

Tevreden organisatoren van de festiviteiten

Processies en processievanen

Louis Barten

Het Latijnse woord 'processio' betekent voortgang. Het is een bedegang naar een heilige plaats, vastgelegd in een heilig ritueel. Het gebeuren onderscheidt zich van een optocht of stoet omdat die profaan van karakter zijn.

Het verschijnsel processie is al van lang voor de Romeinse tijd. Uit de oudheid zijn er afbeeldingen gevonden van de vruchtbaarheidsgodin, de schenkster van vruchtbaarheid en welvaart. Ongeacht de grootte en aard van de afbeelding hoorde die afbeelding in elk huishouden thuis.

Waarschijnlijk waren er ook dorps- of stamheiligdommen van deze godheid. Er bestond een openbare cultus die met processies gepaard ging. Naast het gunstig stemmen van deze grote godin voor het huishouden was het ook heel belangrijk haar te benaderen en gunstig te stemmen voor de akker en het vee.

Ook de mannelijke vruchtbaarheidsgod, de stier, ontbrak niet in de oude cultus. Zo zijn er zogenaamde fallusprocessies bekend met dezelfde betekenis als die van de vruchtbaarheidsgodin.

Daarnaast ontwikkelde zich ook een dodencultus die indrukwekkende vormen aannam. In de uit Bretagne bekende menhircomplexen hebben bij feestelijke gelegenheden grote groepen gelovigen in plechtige processie rondgetrokken.

Over de vormen waarin de cultus zich afspeelde is niet zoveel bekend. Uit de bouwplannen van de complexen moet geconcludeerd worden dat er voornamelijk feestelijke processies werden gehouden. Het bekende Stonehenge is daarvan een duidelijk voorbeeld.

Van de hemelse machten smeekten de mensen het gedijen van gewas, het goede weer en een rijke oogst af. Het was de welstand van moeder aarde waar men bezorgd om was.

In het Bijbelse Oude Testament worden er ook processies vermeld, zoals die rond en met de verbondsark en de dankprocessie na de Babylonische gevangenschap. Bij de Grieken leidden processies de grote spelen in.

De oudste christelijke processies hadden plaats bij begrafenissen en huwelijkssluitingen en refereerden duidelijk aan de oude, heidense gebruiken. In het gekerstende Oost-Romeinse rijk werd de 'processio consularis', de processie van de consul, tot de processie met de keizer naar de Aya Sofia te Constantinopel.

In het westen kwamen tot de vierde eeuw geen christelijke processies voor. Eerst later werden enkele oude heidense processies gekerstend zoals de 'litaniae majores et minores', de belangrijke en minder belangrijke. Men voerde in Rome op grote feestdagen een processie in van de 'collecta kerk', de kleinere kerk, naar de

‘statiekerk’, de belangrijke kerk. Later ontstonden er tal van liturgische processies waarbij het voortschrijden een symbolisch karakter had, zoals in de meeste religies, van een onderweg zijn naar het heilige, naar een ander dan het aardse huis.

De reformatorische christenen hebben processies waarin de hostie werd meegevoerd, de sacramentprocessie, afgeschaft en later alle processies. Dit leidde binnen de Nederlanden tot een processieverbod. In de grondwet van 1848 werd dit verbod nog vastgelegd. Er was een verbod op het houden van een processie of godsdienst-oefening buiten gebouwen en openbare plaatsen waar die voor 1848 niet gebruikelijk was. Eerst in 1983 is dit processieverbod opgeheven.

In het katholieke kerkelijk woordenboek van 1910 wordt een processie omschreven als: een plechtige kerkelijke rondgang, omgang, bedevaart, kerkvaart van geestelijkheid en gelovigen tot openbare belijdenis van geloof, vreugde, boete enz. In een processie worden allerlei attributen meegevoerd zoals het processiekruis dat vooruit wordt gedragen geëscorteerd door twee flambouwendragers, processielantaarndragers. Verder werden er symbolische tekens meegevoerd zoals het anker als symbool van hoop, het kruis als teken van geloof en het hart als uitbeelding van de liefde. Bovenal en boven alles uit waren de processievanen te zien.

In de oud Germaanse talen sprak men van fana of fani wanneer men het over een doek had. Het is duidelijk dat het woord ‘vaan’ daarvan afstamt. Het woord ‘vaan’ wordt in 1200 al in geschriften gebruikt. Later, in 1556, komt het woord vendel voor als verkleinwoord van vaan en in 1567 schrijft men vaandel wanneer men een vlag bedoelt. In oude handschriften spreekt men ook over een vendel wanneer men het over een compagnie voetvolk onder één bevelvoerder heeft.

Uit de Romeinse tijd bestaan beelden, wandschilderingen en mozaïeken waarop soldaten staan afgebeeld die grote stokken dragen met daar bovenop verschillende kentekens. In een latere periode zien we aan die stokken doeken die aan een horizontale lat zijn bevestigd en boven het hoofdzeil van schepen zijn vaak wimpels te zien. Bekend is ook het opschrift dat Pontius Pilatus liet aanbrengen op het kruis waaraan Jezus was geslagen.

Het is duidelijk dat men toen dus al via spandoeken en plakATEN boodschappen aan de omstanders overbracht. Die berichten werden bedoeld om algemene mededelingen te doen en om het individu of een groep van anderen te onderscheiden. Het waren kentekens, men kon zien waar men bij hoorde of wat men wilde zeggen. Het is duidelijk, afbeeldingen zijn er om effect te bereiken. Het publiek moet er bij betrokken worden en er zich zoveel mogelijk mee identificeren.

Er liepen in de processie verschillende groepen die elk een eigen vaan met zich voerden. Het waren veelal kleurig beschilderde of geborduurd vanen voorzien van de patroonheilige van de groep die achter het vaan liep.

Met het verminderen en zelfs geheel in onbruik raken van processies hebben de verschillende processievanen hun bestemming verloren en ze staan dan nu ergens, al dan niet goed opgeborgen, onttrokken aan het oog van de kijker.

Ook in Aarle-Rixtel zijn nog verschillende van die processievanen bewaard gebleven.

Verder zijn er nog verschillende attributen die werden megedragen in de processie. Op de Heemkamer zijn er enige te zien, maar er zijn er nog meer die de moeite waard zijn te tonen. Het is echt een tentoonstelling waard.

Een stenen pomp op de Kouwenberg?

Henk van Beek

Jan Rooijakkers verzamelt o.a. ansichtkaarten van Aarle-Rixtel . Wellicht heeft Jan zijn passie voor Aarle-Rixtel meegekregen van zijn naamgenoot en oom Jan Rooijakkers, een van de mede-oprichters van onze heemkundekring.

Een van de foto's uit Jan's collectie is een plaatje van de Kouwenberg. Op de heemkamer hadden wij al een aardig aantal foto's van dit pleintje, echter deze nog niet.

De muziekkiosk zie je hier nog in originele stijl. Wat echter veel meer opvalt is een - kennelijk- stenen waterpomp, links op de kaart. We weten dat op de plek van de kiosk eerder de pomp stond die nu op het Heuveltje prijkt. Bij onze redactie was echter niet bekend dat

hier ook ooit een stenen waterpomp heeft gestaan, kennelijk als vervanger van de metalen. Wie dat al wel wist mag het zeggen.

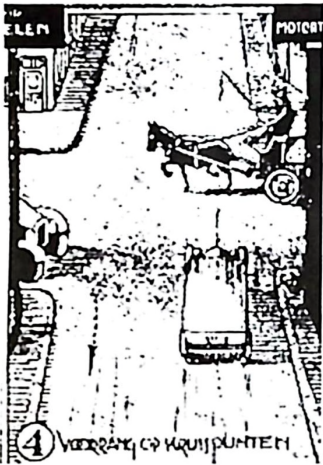
Zomaar...

Jacqueline Barten - Schakenraad

In een aflevering van de Meijerijsche Courant uit 1931 kwam ik, op zoek naar mogelijke publicaties in verband met een familiegeschiedenis, onderstaand artikel tegen.

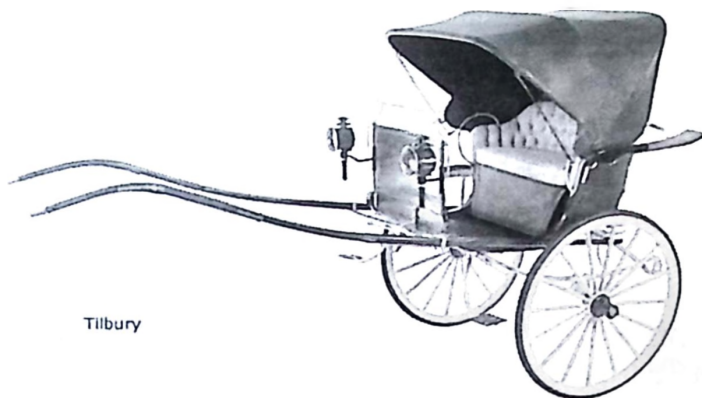
“AARLE-RIXTEL

Op het kruispunt bij den Heer G. Vriens had een botsing plaats tusschen een motorrijder, v. d. Linden uit Helmond, die kwam van de richting Lieshout en een tilbury van een Veghelsche slager, komende van de richting Helmond over den Kannelustweg. De motorrijder kwam onder het paard terecht terwijl de koetsier uit zijn rijtuig werd geslingerd. Beiden kwamen er met de schrik en eenige schaafwonden af. De motor was erg gehavend. Wie de meeste schuld had aan dit ongeval is niet bekend. Wel kon worden vast-gesteld, dat beiden snel reden.”

Naar de begrippen van nu is de motorrijder de schuldige, want de tilbury kwam van rechts, maar de vraag is: was dat in 1931 ook zo. Ik kan u geruststellen want in een folder met de titel: Hoe help ik langs de weg bij Verkeer en Ongeval, Aangeboden door N.V. Rijwielindustrie F. & J. Van Werven Meppel, Agent: P. M. Seijkens – Helmond Molenstraat”, staat onder: DE REGELS VAN DEN WEG. Voor Voertuigen en Wielrijders punt 4. Voorrang op kruispunten:

Bij kruisingen van wegen, zoowel hoofd- als zijwegen, moet steeds het verkeer aan de rechterhand den voorrang hebben. Een

zijweg rijdt men rechts met een kleinen boog, links met een grooten boog in.

- Wij fabriceeren het vooraanstaand Germaan Rijwiel, Onovertroffen in Elegance, Fraaie Afwerking en SOLIDITEIT.
- We hoeven aan de juistheid van de berichtgeving dus niet te twijfelen.
- De folder verwijst naar een elders afgedrukte 'teekening' met betrekking tot de verkeerssituatie

De bleek

Louis Barten

‘Achter op de blèek’ was een bekend en apart stukske, helemaal achterin den hof met veurin de rabarber nève de zoei en dan achter elkaar de verschillende groentes, zoals wortelkes, sjalotten, spinnazie, breekboontjes, slaai, erpel en staakbonen. Nève den hof was den hofpad en daar nève stonden palen met draad voor de was, een waslijn dus.

Helemaal aan het eind van die pad, nog vur de blèek stond ne knotwilg en daar achter bizzeme en kroezels. De blèek waar niet brejer as den hof en den hofpad samen, rauw geschat vijf meter en diep zeker niet meer as drie.

Ik heur ut oe al vragen: en wa kwam er achter de blèek. Nou da waar de kerkhofmuur. Nun echte auwe muur mi mos erop en her en der wa klein plantjes. Over die muur zaagde de kruizen van de graaf, heel schoon. Als er un uitvaart waar dan konde ook

ut processiekruis boven de muur zien en ge hurde ut koor zingen: In paradizoem...

De blèek waar eigenlijk een grasveldje, nie zo'n mooi geschoren stukske wei zoals ze soms bij ut huis hebben, nee, ut waar gewoon gras mi meizoentjes en erdschallen er in.

Zo af en toe ging den buurman er mi de zicht overheen. Dè gemaaide gras was dan vur de kneent net als de erdschallen behalve de perdebloemen die er in zaten. Die zetten we in un sjempotje bij ut Lieve Vrouwke. As goei weer waar en hij wier nie gebruikt dan kon de op de bleek al dan nie op een deken gaan zitten of liggen en un boek lèzen, wolken kieken, zwaluwen tellen en zoal.

Mar nou witte nog nie wa de blèek waar. Vur ik dè kan vertellen

moete uurst wa anders weten. Zondags 's avonds wier de was in de week gezet. 's Mondessmerrigus wier de waskittel angemakt nadè die vol mit watter en gesneje sunlicht waar gedaan. Dan ging de witte was er pas in. As de was gekookt waar dan wier ze uit de kittel gehaald en mee in de wasteil gedaan. De wasteil stond op unne bok nève de kittel en op een wasbord wier dan de was gewassen en dur ne wringer gedraaid die op nun standaard stond. De dur-gedraaide was wier dan in nun andere teil mi schoon watter gedaan. Dan wier ze gespuuld en wir dur den vringer gedraaid en in de wasmaand gedaan. O ja, de was wier uitgesorteerd uitge-wrongen, dus uurst alle lichte sporthemden en bloezen, dan de lakens en slopen en as leste de onderboksen en hemden.

De was wier dan op den draad gehangen om te drogen van veur naar achter en de lakens wieren dan uitgelid op de blèek um te bleken. 'Wasgoed op een blèek helder doen worden', dat is volgens een oud woordenboek 'bleken'. Dus de blèek heet zo omdat de was er op wordt gebleekt. Nou weet ik eigenlijk nog niks en dus zuuk ik weiter.

De oudste betekenis van het woord 'bleek'¹ is glanzend en in het Middelnederlands wordt het gebruikt voor wit, dus een bleek is een 'witwei'. De lakens werden op de bleek gebleekt, wit gemaakt door de inwerking van de zon. Voor ik ut vergeet. As de laken dreug waren wieren ze

nog nu keer gespuuld in schoon water, dur de wringer gehaald en dan aan de waslijn gehangen om te dreugen. Samengevat: un blèek is een witwei waarop ge witte was wit laat worren.

¹Van Dale Etymologisch Woordenboek

Ons dialect, een te respecteren streektaal!

Henk van Beek

Onlangs was ik aanwezig bij de uitreiking van de Brabant Award waarvoor Jan Franken (van Croy) ook was genomineerd. Jan werd uiteindelijk niet de winnaar, dat werd Mark Meeuwis, de broer van Guus. Maar dat is niet het belangrijkste. Wat mij stoorde, was een opmerking van de presentatrice.

Zij komt oorspronkelijk uit Asten, zo vertelde ze. Echter, zij had haar Astens dialect afgezworen. Brabants was niet haar ding, zelfs niet het Brabantse accent, zoals de zachte 'g'. Volgens haar was de algemene opvatting dat er t.a.v. de zachte 'g' harde vooroordelen bestonden. Welke, dat vertelde ze er niet bij.

Ook Guus Meeuwis, die zich altijd presenteert als echte Brabander, heeft de zachte g al lang laten varen. In interviews (en zijn liedjes) gebruikt hij stevast een geforceerde harde g. Frank Lammers, de bekende TV-gast uit Mierlo (zijn vader is een neef van mijn vrouw) weet te vertellen dat op de kleinkunstacademie er alles aan wordt gedaan om de zachte g uit te bannen en de harde g erin te pompen. Frank stoort er zich nu niet meer aan en blijft gewoon zijn Mierlose zachte g gebruiken.

Op Omroep Brabant zijn geen Brabantse liedjes meer te beluisteren. Het liedjesprogramma van Lia de Haas is gestopt. Onze commissaris van de Koningin, Wim van der Donk, is een echte Brabander. Ook hij bedient zich van een harde g.

Wat is dat toch met ons Brabants? Is dat minderwaardig of heeft de Brabander nog steeds een minderwaardigheidsgevoel? Brabants is een fatsoenlijke streektaal, net als het Fries en het Limburgs. Die laatste twee noemt men een minderheidstaal is, worden daarom als 'eigen' betiteld. Dat is ook maar gekunsteld. Natuurlijk worden in sommige kringen in Brabant platvloerse woorden gebruikt zoals

‘Petassie’ uit Helmond dat met de carnaval ook doet. Echter, dat heeft meer te maken met (Helmondse) zelfspot. Nee, Brabants is een fatsoenlijke streektaal en ik zal die altijd blijven gebruiken.

Stamboomonderzoek

Henk van Beek

In de vorige uitgave van dit blad ben ik ingegaan op het opzetten van een stamboomonderzoek. Hier een vervolg. Het maken van een stamboom kan en mag meer zijn dan enkel een opsomming van voorouders en naaste verwanten. Aan de hand van archiefstukken kun je mooie familieverhaal creëren, waarbij je ook een beeld van de tijd kunt schetsen waarin je voorouders geleefd hebben.

Vaak wordt er gestart met de eigen generatie. Daarvan kun je genoeg materiaal vinden, vooral ook veel foto's met bij behorende anekdotes. Hieronder een foto van mijn broer Jan en zus Betsy. De

foto is rond 1950 gemaakt. Opvallend zijn de mooie pijpenkrullen van Betsy (een echte Van Beek!) en wat te zeggen van die grote strik in 't haar! Nog opvallender is de haardracht van Jan (een echte Wijnhoven!) met die prachtige krul in het haar!

Ook kun je foto's van je ouders, grootouders en -mogelijk- van je overgrootouders gebruiken. Maar niet alleen portretten, maar ook de beschrijving van het ouderlijk huis, het bedrijf of beroep dat een voorouder uitoefende, de hobby etc. van je (voor-)ouders kunnen het verslag van zo'n onderzoek verlevendigen.

In de burgerlijke stand (gegevens van voor 1910 zijn veelal via internet te raadplegen) vind je de geboorte-, trouw- en overlijdensgegevens. Let wel: van de plaats waar men is geboren, is getrouwd en overleden.

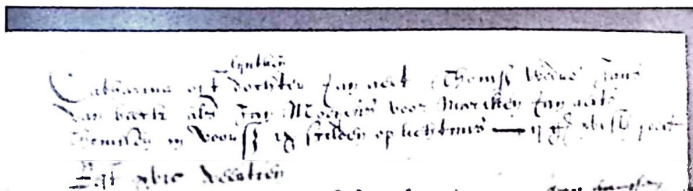
Wanneer het niet lukt om die gegevens allemaal te achterhalen kun je ook het bevolkingsregister raadplegen. Dat gaat terug tot 1811. Gelijktijdig kun je ook de doop-, trouw- en begraafboeken van de kerk gaan raadplegen. Gegevens van vóór 1810 zijn vaak ook via internet te raadplegen (site van het BHIC). Hierna kom je terecht in het oud-archief. De gemeenten beschikken o.a. over een oud-rechterlijk archief en over een oud-administratief archief.

In het oud-administratief archief vind je ook bronnen voor stamboomonderzoek. Het zijn vooral de kohieren van de verschillende (belasting)heffingen zoals de heffingen op het bezit van vee (bestiaal- en hoorn gelden), van dranken, kleine speciën en koningsbeden. In deze lijsten staan de voor- en achternamen van de heffingsplichtigen op alfabetische volgorde. Het zijn geen uitgebreide bronnen, maar ze kunnen een bijdrage leveren als aanvulling op andere bronnen.

Datzelfde geldt voor bijvoorbeeld de verpondingsboeken waarin ook per eigenaar het heffingsplichtige onroerend goed staat beschreven. In een aantal gevallen worden de namen van de achtereenvolgende eigenaren beschreven. Vaak zijn dat de kinderen van de kinderen die het goed bij een erfdeling hebben verkregen. Ook de maatboeken leveren extra informatie op: hierin werden de

akkerpercelen (later ook de weigronden) opgetekend, wie de eigenaar was, wie de akkers gebruikte en hoe groot ze waren. Na verloop van tijd, als veel percelen inmiddels waren opgesplitst of nieuwe akkers waren ontgonnen, werd het maatboek vernieuwd. Hierbij werden de percelen opnieuw benoemd, genummerd en gemeten. Het maatboek werd gebruikt om te berekenen hoeveel bede (een belasting) betaald moest worden.

Ook cijnsboeken zijn belangrijke bronnen. De cijns was eveneens een soort heffing over een bepaald stuk grond. Vaak geven deze ook de opeenvolgende eigenaren/gebruikers te zien. Als het lastig is om de juiste personen in de doop, trouw- en begraafboeken te vinden, kunnen de cijnsboeken wellicht ook uitkomst bieden. Voor onze regio zijn vooral de cijnsboeken van de heren Van Rixtel en die van

de heren Van Helmond (Peelland) van belang. Ook andere cijnsboeken kunnen ooit verrassende informatie opleveren.

Zo trof ik een prachtige verwijzing aan in het cijnsboek van de zusters van Orthen. In de beschrijving van deze cijns staat het volgende: Catharine oft Lijntken dochter van Jan Aert Thonis, weduwe van Jans van Beeck alias Jan Moeijens. Het gaat hier om de cijnsplichtige echtgenote van mijn voorvader (gestorven in 1605) Jan van Beeck die ook Jan Moeijens wordt genoemd. Vóór 1600 wordt er alleen gesproken over Jan Moeijens, zodat ik daarmee weer verder kon

De meest interessante informatie vind je toch wel in het oud-rechterlijk archief van de desbetreffende plaats. Het zijn veelal

de schepenprotocollen. Hierin zijn aktes opgenomen met o.a. de beschrijving van de aan- en verkoop van onroerend goed, erfdelingen en boedelbeschrijvingen. Daarnaast zijn er de zgn. criminele protocollen waarin de door de dingbank gehouden zittingen worden beschreven. Al deze bronnen kunnen tezamen de speurder een eind vooruit helpen. Het komt namelijk nogal eens voor dat van de achternamen alleen het partroniem wordt genoemd en de rest van de achternaam wordt weggelaten. Soms heeft men alleen het patroniem als achternaam. Kortom, het is vaak een heel gepuzzel om eruit te komen. Zeker ook vanwege het feit dat men lang niet altijd dezelfde schrijfwijze gebruikt.

Het is ook aan te bevelen om de schepenprotocollen van de buurgemeenten te raadplegen. Ook daarin kun je nogal eens je voorvaderen tegenkomen. In de schepenprotocollen van de gemeente Den Bosch tref je ook wel eens voorouders aan. Maar dat is een hele toer vanwege het grote aantal stukken. In de memories van successie kun je ook vaak informatie vinden. Zij bevatten een beschrijving van het onroerend en roerend goed na een overlijden. Daarnaast zijn er nog talloze andere bronnen. Het gaat echter te ver om die hier allemaal te benoemen.

Wie de moed heeft om een stamboomonderzoek te starten raakt er direct aan verslaafd. Maar het levert je heel veel plezierige uren (en dagen!) op!

Een paar oude Brabantse gewoonten

Jan Dekkers

In een vorig Hagelkruis zijn een drietal artikelen uit een oud boekje genaamd ‘Schoon Roomsche Brabant’ van Pieter Cornelissen opgenomen. Dit keer wil ik nog een artikel onder uw aandacht brengen, een over oude gewoonten hier in onze provincie.

“Wanneer ik hier spreek van: Kwansel, Herdlaai, de krommen Errem, Erpelfoi en Koiefist zal wel haast niemand me verstaan en ik moet zelf tot groote schande van de Brabanders hier getuigen, dat de meesten in de verste verte niet meer vermoeden wat dat voor gewoonten zijn. Toch zijn het vijf woorden, die elk een typisch Brabantse gewoonte aangeven.

Ten eerste dan de Kwansel. Wat was de kwansel? Wanneer een paartje had aangeteekend (dat gebeurde gewoonlijk op Vrijdag), dan moest er door de jongelui, die hen kenden, pret gemaakt worden, dat spreekt vanzelf. Ter eere van de aangetekenden werd er dan eens lustig geschoten. Maar voor wat hoort wat. Was het paartje eenmaal getrouwd, dan verzochten zij de herriemakers ofwel schutters door een derde persoon op den kwansel, dat is tractatie, te komen. De kwansel werd gegeven ofwel aan huis, ofwel in de herberg die daarvoor was aangewezen. Op de kwansel was er natuurlijk bier en snever mi den hoip en als het tenslotte zoo laat was geworden dat de gasten naar huis moesten, wierd er uit volle borst gezongen, als tenminste het grootste deel nog niet van zattigheid onder tafel lag: Lang zal ie leven en z’n vrouwke d’r neven.

Gebeurde de kwansel in een herberg, dan werd eerste de bruid en de bruidegom naar huis gebracht en vervolgens werd de rest van de nacht besteed, om elkaar naar huis te brengen. Vooral de laatste twee hadden vaak de grootste moeite elkaar naar huis gebracht te krijgen. Den volgenden dag kwam dan weer de ontzuivering en meteen de stille

hoop, dat er weer gauw een paartje zou aantekenen.

Maar wee als het jong getrouwde paar vergat de jeugdige herriemakers op den kwansel te verzoeken. Dan werden er allerlei onaangename voorwerpen voor de deur gezet en allerlei plagerijen en baldadigheid uitgehaald.

Was den kwansel het werk van jonge kerels, den herdlaai geschiedde door het vrouwvolk, alleen het bejaarde vrouwvolk. Was d'r ergens een jong paar getrouwd, dan verzocht de bruid enkele dagen later, op eene namiddag dat alle mansvolk op het werk was, al de weefs om den herdlaai te komen doen. Waren alle weefs aanwezig dan namen twee

vrouwen de jonge vrouw in de errem en leidden haar rond den haard, om daarmee te kennen te geven dat zij nu voortaan de bazin was. Was die plechtigheid afgelopen, dan schaarde al het vrouwvolk zich rond de tafel om 'ns gezellig 'n kupke koffie te drinken (hoeveel kupkes er onder "een kupke werden verstaan hing in de meeste gevallen af van de grootte

van den koffiepote en van den tijd). Onder al die koffiedrinkerij door werd de jonge vrouw helemaal op de hoogte gebracht met alle "knepen" van het vak huisvrouw. Middelerwijl werden groote extra-gebakken krentemikken aangesproken en bergen krentebollen en bestellen verslagen. Er werd tussen den eenen hap en den anderen heel wat "verhandeld" en het heele of halve durrep passeerde bij die gelegenheid de revue. De heele chronique scandaleuse werd dan verteld van a tot z.

Tegen de tijd dat het mansvolk in den avond thuiskwam, namen de vrouwen afscheid van "het jonk ding dé nog veul te leeren ha". Tevreden of ontevreden gingen ze naar huis, wat afhing van de

kwaliteit van de hoeveelheid van de koffie, mik, kedetjes en bestellen die had kunnen verorberd worden. Vanaf den dag van den herdlaai was de bruid geworden tot huisvrouw. De tijd gaat snel en dat deed het ook bij onze voorvaderen.

't Gebeurde, dat men toentertijd mi de krommen errem moes gaon. Wat was dat nu? Heel eenvoudig: wanneer d'r in een of andere familie 'ne kleine wereldburger was geboren, moest het vrouwvolk natuurlijk eens gaan kijken of 't 'n skon kiendje war of 'n lief dölleke of 'n aorig poeske of 'n lekker dik vet mollig kuuske.

Als 't 'n lief kiendje war, leek 't natuurlijk "precies op z'n moeder", maar als 't 'ne leelijkerd war, was 't "krek z'n vader". Die arme pappa's hebben 't natuurlijk altijd gedaan in zoo'n geval. Bij zoo'n gelegenheid moest er natuurlijk ook wat meegebracht worden veur de kleine of 't huishouwe: 'n kleedje, 'n muts, ne rammelaar of wa klein linnengoed, wor ge toch niks mer mi dee, omdé de keinders vort groot warre. De vrouwen die op bezoek gingen, deden bij die gelegenheid natuurlijk d'r mooiste pelderine om en 'ne schoone scholk vur. En achter die schort hielden ze 't cadeautje, want daor ha ummers gin mensch iets mi te maake! Om dat geschenk zorgvuldig te verbergen tegen nieuwsgierige oogen, hield men het cadeau onder de scholk en om dat nu te kunnen doen, moest men natuurlijk den arm krom houden. Daar vandaan ontstond de uitdrukking "mi de kromme errem gaon".

Nog een kleinigheid naar aanleiding van de geboorte van 'ne nieuwe Brabander. Was er een kijndje geboren bij arme menschen, dan stuurde men op dien dag 'ne groote mik, "want" zei men dan, "die kumt bai errem menschen altijd van pas". Het leven der vroegere Brabanders bestond in de week uit werken, werken en nog eens werken. Was het wonder, dat men eens graag een ontspanning had en van alles zooveel mogelijk een feest probeerde te maken..."den boog kon toch niet altijd gespannen blijven", daarin hadden ze groot gelijk.

Een zeer bekend feest, dat tegenwoordig hier en daar ook nog wel gevierd wordt is erpelfoi..... De aardappelen moesten in het najaar

Aardappelen rooien

gerooid worden. 't Mansvolk stak ze uit, 't vrouwvolk raapte ze op en deed ze in zakken.

Om dat, op zichzelf zoo saaie werkje, nu zo gezellig mogelijk te doen, hielpen de boeren uit dezelfde buurt elkaar. Was de aardappelrooi voor een bepaalde boerderij afgelopen, dan werd 's

avonds een feestje gegeven,

waarbij het er gezellig aan toe ging en waarbij door 't mansvolk van alles werd verzonnen om 't den vrouwen maar aangenaam te maken.

In bepaalde streken van Brabant werd de turf eenmaal 's jaars verbrand om in de asch den boekend (boekweit) te zaaien. Zoo

“razend gek” als het er dan aan toe ging, dat zal ik maar niet vertellen.

Tenslotte het kaojefist. Het werd gevierd 'n tijdje na erpelfoi, tegen Sinterklaas. Dat kaojefist werd gevierd in de slachmaand, als 't verke op de leer hing. Want als er zoo'n beest geslacht was, bleef er natuurlijk “ne hoop klein goed” over. Dat klein goed bestond uit allerlei lekkernijen: zult, lever, hersenen, balkenbrei, enz. dat zoo gauw mogelijk op moest, aangezien 't anders bedierf. Eén familie kon al die heerlijkheden toch niet op en daarom noodigde men de heele buurt

op het koijefist om al “het klein goed” “aan de kant te helpen”. Dat er bij zulke gelegenheid wel eens aan de matigheid te kort werd gedaan, laat zich denken. Maar daar staat tegenover dat ’t arme volk zooveel te kort kwam op de gewone dagen van het jaar, dat Onze Lieve Heer hun dat pretje wel zal hebben gegund.

Hoe kwam het fecst aan die naam? Een koi of kaai krijg je als je vet smelt. Ze smaken, voor de liefhebbers, zeer goed, vooral op roggebrood. Bij zoo’n gelegenheid werden er ook kaaïen gegeten, daar vandaan de naam. Och ’t kind kan maar een naam hebben!

Tot dessert nog een Brabantse uitdrukking:

D’r zin net zo min goei mans as roi gans.

Een ander artikel dat ik in het boekje ‘Schoon Roomsche Brabant’ tegen kwam ging over Croy.

Het was getiteld: ‘De roman van Croy’. Ik citeer: “Voor de doorsnee burger is een roman een verhaal, waarin een “zij” en een “hij” voorkomen, die elkaar meestal na veel wederwaardigheden in de armen vallen, elkaar wat men noemt, krijgen. Maar iemand, die wat meer van het leven heeft gezien, weet, dat er ook nog andere romans bestaan: de roman van den stevigen vrijgezel, die in zijn fraaie garçonnière (een kamerwoning) filosofeert over ‘de vrouw’.”

Heemkundekring “BARTHOLD VAN HEESSEL”

De kring is opgericht in 1952 en stelt zich ten doel het bevorderen in brede kring van de belangstelling voor en de kennis van eigen streek, volk en gebruiken en van heemkundig waardevolle overblijfselen uit vroeger tijden. Om dit doel te realiseren kent de Heemkundekring de volgende werkgroepen:

archeologie	genealogie
bibliotheek/archief	lezingen/cursussen
dorpswandelingen	monumenten
educatie	redactieraad ‘Het Hagelkruis

MUSEUM HEEMKAMER “BARTHOLD VAN HEESSEL”

In het voormalige pensionaat ‘Mariëngaarde’ aan de Bosscheweg 14a is de heemkamer gevestigd en is ook het museum ondergebracht.

In het museum bevindt zich een uitgebreide verzameling bezienswaardige voorwerpen, welke merendeels een relatie hebben met Aarle-Rixtel.

In verschillende opstellingen wordt aandacht geschonken aan de gilden en andere verenigingen, aan het kadaster, het geloofsleven, het onderwijs en diverse ambachten.

Er is ook een rijke verzameling archeologische vondsten tentoongesteld.

De openingstijden van het museum

Van september t/m juni:

- iedere dinsdag van 9 tot 12 uur en van 20 tot 22 uur
- de 1e zondag van de maand van 14 tot 17 uur.

In juli en augustus:

- iedere zondag van 14 tot 17 uur.

Voor groepen is het mogelijk, na telefonische afspraak, het museum ook op andere tijden te bezoeken. Telefoon: 0492 382763.

Entree € 2,- voor volwassenen en € 0,50 voor kinderen.

